

**TRAKYA'DA ESKİ BİR YERLEŞİM YERİ : YARIMBURGAZ
MAĞARASI ALT PALEOLİTİK ÇAĞ BULGULARI**

Güven ARSEBÜK

Trakya'daki arkeoloji çalışmalarının öncülerinden Prof. Dr. Afif Erzen'e saygıyla.

Ö Z E T :

1988 ile 1990 yılları arasında, İstanbul ve Berkeley'deki California Üniversiteleri'nin işbirliğiyle sürdürülen Yarımburgaz Mağarası'ndaki Pleistosen Arkeolojisi ile ilgili çalışmalarının ayrıntılı sonuçları alınmaya başlanmıştır. Bu yazının amaçlarından biri de, elde edilen bu ilk somut verileri (yurt dışında hazırlanmakta olan nihai yayın öncesi) Türkçe bir özet halinde, kamuoyuna sunmaktır.

İstanbul'un 22 km kadar Batı'sında, Küçükçekmece Gölü'nün ise 1.5 km Kuzey'inde yer alan bu mağaradan elde edilen veriler, burada Orta Pleistosen'in ortalarında fosil insanların (büyük bir olasılıkla Homo erectus'ların) yaşamış olduğunu ve burasını bir barınak olarak kullandıklarını kanıtlamaktadır. Gerçekleştirilen paleontoloji çalışmaları, (konu edilen dönemde) görelî olarak bol miktarda etçil, az sayıda da otçul hayvan kalıntısının bulunduğuna işaret etmektedir. Ele geçen soyu tükenmiş bazı fosil ayı türleri (Ursidae), Mağara'nın yılın belirli mevsimlerinde ayı ini olarak da kullanıldığını göstermektedir.

Elde edilen Alt Paleolitik Çağ taş endüstrisi çakmaktaşı, kuartz ve kuartzitten oluşur; yonga türü aletler belirgin bir şekilde

egemendir. Geriye kalan az sayıdaki çekirdek aletleri ile satır/kıyıcı satır örnekleri oluşturur. Teknokültürel açıdan Yarım-burgaz taş alet bulguları (çağdaşı olan Anadolu ve Yakın Doğu kültürlerinden ziyade) Fransa'daki Tayac ile Orta ve Doğu Avrupa'da karşılaşılan çekirdek + küçük boyutlu taş alet endüstrilerine yakınlık gösterir.

Jeomorfolojik yönden Yarım-burgaz Mağarası, Eosen kökenli yerel kayanın bir akarsu tarafından mekanik olarak aşındırılması sonucu oluşmuştur. Aşağı ve Yukarı Mağara adları ile bilinen ve ağza yakın bir yerde birbirine bir geçitle bağlanan iki bölümden oluşur; bu yazıda konu edilen Pleistosen Arkeolojisi ile ilgili tüm veriler (genişliği ortalama 5 m ve azamî uzunluğu da yaklaşık 600 m dolayındaki) Aşağı Mağara'da, gün ışığının ulaştığı son noktaya kadar olan kısımda açılan 9 açmadan elde edilmiştir (Şek. 1-2).

Sedimentoloji (tortullaşma) açısından Aşağı Mağara'nın oluşumunda üç (son dönem çökelleri de dahil edilecek olursa dört) ana evre izlenmektedir. Bunların birincisinde, başka bir deyişle de en eskisinde, mağara'nın ortasından akan ve çeşitli susal tortulları taşıyan bir akarsu ile mağaranın batı duvarına yakın bölümde yer alan durgun bir suya işaret eden verilere rastlanmıştır. İkinci evrenin sonlarına doğru mağara tabanının kurumasına bağlı çatlama izleri, uzun bir süre boyunca burada belirgin bir çökelti gerçekleşmediğine ve mağara tabanının açıkta ve hava ile temasta olduğuna işaret etmektedir. Bu dönemin sonlarında, mağarada ilk defa olarak insan elinden çıkma az sayıda araç-gereç ve nisbeten bol miktarda da hayvan kalıntılarına rastlanılmaya başlanır. Üçüncü ana evre ise, önceki iki evreden farklı bir oluşum gösterir. Bu evreye ait çökelde, aralarında çok az miktarda matriks bulunan taş/kaya parçaları egemendir. Birinci ve ikinci evrelerin, mağaranın içinde akan bir suya bağlı olarak uzun zaman sürecinde oluşmuş olmalarına karşın, üçüncü evrenin görelî olarak kısa bir dönemde (belki de bir depreme bağlı olarak) tavandan kopup düşen taş parçalarından meydana geldiği anlaşılmaktadır. Dördüncü evre ise, Bizans da dahil olmak üzere, gü-

nümüz/son dönem kalıntılarında oluşur. Üçüncü evreden Bizans'a kadar olan süreçte, tarihöncesi çağların daha geç dönemlerine ait kalıntılara rastlanmaması, burada uzun süreli olası bir hiatusa işaret etmektedir.

Paleontoloji/fosil hayvan kalıntıları (fauna) açısından Yarımburgaz Mağarası Avrupa'nın en zengin buluntu yerlerinden biri olup, üç yıl süren çalışmalarımız boyunca, farklı hayvanlara ait 5000'i aşkın kemik örnek ele geçirilmiştir. Yarımburgaz fosil hayvan kalıntılarında dayanılarak bir genellemeye gidilecek olursa, burada ender olarak otuculara, sayıca biraz daha fazla olmak koşuluyla da irili-ufaklı etçillere rastlanıldığı, en ağır basan hayvan türünün ise ayı (*Ursidae*) olduğu söylenebilir. İkinci alt azı dişine (M2) dayanılarak yapılan bir sayım sonunda, burada her yaşta ve dişili-erkekli, en azından 42 örneğin mevcudiyeti söz konusudur.

Ülkemizde, tafonomi çalışmalarının yaygın olarak gerçekleştirildiği ender kazı yerlerinden biri olan Yarımburgaz'da üç farklı ayı türünün, başka bir deyişle *U. deningeri*, *U. spelaeus* ve *U. cf. arctos*'un bulunduğu saptanmıştır. Bunların içinde ağır basan ve mağaranın fosil fauna açısından da tartışmasız leitmotifini oluşturan *U. deningeri*'dir (Şek. 3-4). Konumuzu oluşturan Alt Paleolitik Çağda, mağara'nın uzun süre boyunca dönüşümlü ve mevsimlere bağlı olarak (kışları) ayıların ini, yılın bazı diğer dönemlerinde ise insanların barınağı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kazı çalışmaları sırasında elde edilen kemiklere dayanarak (yoğunlukları pek fazla olmamakla birlikte) burada *Panthera* (*leo* ve muhtemelen *pardus*), *Felis* (*caracal* ve *sylvestris*), sırtlan (*Crocuta?*), kurt (*Canis lupus*), tilki (*Vulpes vulpes*), ve çakal (*Canis aereus?*) gibi etçillerin buldukları anlaşılmıştır. Mevcut otucular arasında ise at (*Equus caballus*), olasılıkla yaban eşiği (*Equus hemionus*), *Capreolus capreolus*, *Dama sp*, *Cervus elaphus*, *Megaloceros sp.* ile temsil edilen farklı geyik türleri, Avrupa yaban öküzü (*Bos primagenius?*), bizon (*Bison sp.*), yaban domuzu (*Sus scrofa*) ile yaban keçisi/ibeks (*Capra aegagrus*, *C. ibex*) sayılabilir.

Bazı hayvan kemiklerinin üzerinde rastlanan çizik izleri kemirgen dişlerine ait olabilir. Bir ayı ayak kemiğinin üzerindeki kesiklerin ise insan tarafından oluşturulmuş olması muhtemeldir. Ancak, kesin olarak insan elinden çıktığı konusunda kuşku olmayan yarık/kesik/çizgi izleri çok ender olup, bunların boyları da 0.2 ile 0.5 cm arasında değişmektedir.

Mikrofauna örnekleri arasında da, görelî olarak soğuk ve kurak bir iklîme işaret eden *Cricetus cricetus* ile *Ochotona pusilla*'nın bulunduğu ve geleneksel tarihlendirme yöntemlerinde orta-Orta Pleistosen'e tarihlenen *Lagurus transiens*'e de rastlanıldığı belirtilmelidir.

Alt Paleolitik Çağ taş alet endüstrisinin ele geçirildiği Yarım-burgaz kültür tabakasının kalınlığı her yerde 1 m'den fazladır ve hatta yer yer bu kalınlığın 2 m'ye ulaştığı da görülür. Kazı esnasında (belli-belirsiz) dört değişik (?) tabakaya ait iz saptanmışsa da, ele geçen taş malzemenin gerek dikey/stratigrafik ve gerekse yatay/açmalara göre analizi sonunda belirgin bir değişim saptanmamıştır; bu nedenle Yarım-burgaz'ın tüm taş endüstrisi tarafımızdan tek bir teknokültürel birim olarak kabul edilmiş ve bir bütün olarak ele alınmak suretiyle, değerlendirilmiştir (Şek. 5-9).

Endüstrinin oluşumunda çakmaktaşı, kuartz ve kuartzit kullanılmıştır. Çok az miktarda da olsa jasp ve bazı metamorfik kayalar da mevcuttur; Şekil 10'da bunlar «diger» gurubu altında birleştirilmişlerdir. Jeomorfoloji çalışmaları, hammaddenin yerel olarak sağlanmış olduğuna işaret etmektedir. Dışarıdan getirilen yoktur.

Araç-gereç yapımında kullanılan çakmaktaşı oldukça kalitelidir. Kuartz örneklerinin kavkusal değil, açısal kırıldıkları, buna rağmen oldukça düzgün kenarlar oluşturdukları söylenebilir. Kuartzit ise, kumlu dış görünümüne rağmen gerçekte türdeş bir yapı gösterir; yonga çıkarımında başarı ile kullanılmıştır. Kullanılan taş cinsleri ile oluşturulan alet türleri arasındaki ilişkiye gelince, tabii arada kaymalar olmasına rağmen, Yarım-burgaz insanların bu konuda bazı belirgin tercihlerinin olduğu açıkça görülür. İşlevsel nitelikteki bu teknolojik tercihler Şekil 10'da özetlenmiştir.

Düzeltili yongaların oluşturulmasında daha ziyade çakmaktaşı ve kuartzdan yararlanılmış, kuartzit ise çekirdek aletlerin yapımında kullanılmıştır. Ele geçen çekirdek aletlerin % 75'i kuartzittir. Yarımurgaz çekirdeklerinin özellikle ağır işlerde kullanılacak türden aletler olarak amaçlandığı ve bunların (bazen ileri sürüldüğü gibi) yalnızca yongaların çıkartılması amacına yönelik hammadde içerikli nesnelere olmadıkları anlaşılmaktadır (Şekil 11). Kuartzitten oluşturulan yongaların çakmaktaşı ve/veya kuartztan yapılanlara kıyasla daha az düzeltili oldukları dikkati çeker. Kuartz yongaların % 20'sinden fazlasında kabuk (korteks) izleri görülür.

Kırık olmayan (tüm) çakmaktaşı çekirdeklerin ortalama boyu 6.3 cm'dir (en büyük/uzun örnek 16.2 cm). Kuartz örnekleri 5.8 cm (en büyüğü/uzunu 11.0 cm), kuartzitler ise 9.8 cm (en büyüğü/uzunu 17.1 cm) boyutundadır. En küçük (çakmaktaşı) çekirdek alet örneği 3.3 cm, en büyük olanı ise (kuartzit) 17.1 cm boyundadır (Şek. 12). Bunlara ilave olarak, üzerlerinde kullanım (vurgu) izlerine rastlanan ve hepsi de tüm olan 11 adet çakıltaşı örneği de ele geçmiştir.

Yongaların boyları kullanılan hammaddeye bağlı olarak az çok değişirse de, bir genellemeye gidildiğinde yonga ve yonga aletlerin tümcek küçük oldukları söylenebilir. Kırık olmayan yonga aletlerin ortalama boyu 4.6 cm, düzeltilmiş yongaların ise 4.8 cm dir. Ağır basan alet türü düzeltilmiş yongalardır. Düzeltilinin % 61'i pullu, % 15'i kademeli, % 11'i pürüzlü, % 9'u Clacton ve geriye kalan % 4'ü de sözde «Quina» türündedir. Levallois türü tek bir yonga dahî yoktur ve bu teknolojinin Yarımurgaz insanı tarafından hiç uygulanmadığı anlaşılmaktadır.

Çekirdek aletler çok değildir ve kullanılmış taş örneklerin içindeki oranları % 11'dir. Ele geçen 64 örneğin 61 tanesi satır/kıyıcı satır türündendir (Şekil 6-7). Üzerinde çok az miktarda düzeltilmiş olan iki buluntu ise, ikili yüzey öncüsü (*proto-biface*) olarak belki sınıflandırılabilir; buna rağmen Yarımurgaz'da (tipik veya tipik olmayan) Acheul türü tek bir ikili yüzey örneğine dahî rastlanılmadığı özellikle belirtilmelidir. Kuartzitten oluşturulan ve her iki ucunda da kullanım izlerine rastlanan kalın ve çok iri bir

yonga örneği ise tipik olmayan bir yarıcı veya bir satır ve/veya kullanılmış iri bir yonga olarak sınıflandırılabilir.

Dik ve keskin kenarları kemirimli çok sayıdaki düzeltili yonga örneğinin mevcudiyeti, üstün işçilik gösteren satır/kıyıcı satırların bolluğu, ayrıca hem Levallois ve hem de gerçek anlamıyla ikili yüzey (Acheul) gibi tekniklerin yokluğu göz önünde bulundurulduğu takdirde, Yarımurgaz Alt Paleolitik Çağ bulgularının Anadolu ve Yakın Doğu'da karşılaşılan (ve Acheul özellikleri ağır basan) çağdaşlarından ziyade Fransa'daki Tayac ve Orta ile Doğu Avrupa'daki küçük alet ve satırların egemen olduğu endüstrilere benzediği, bunlara daha fazla yaklaştığı görülür. Fransa'daki Tayac'ın temel özelliklerini başında gelen «Tayac uçlarına» burada rastlanılmamış olması, kanımızca, Yarımurgaz endüstrisinin yöresel ve ayırıcı bir özelliğini oluşturur.

Orta ve Doğu Avrupa'da ikili yüzey (Acheul) ve Levallois teknolojilerinin bulunmayışının nedenleri arasında, bölgede bu tür örneklerin oluşturulabileceği türden kaliteli ve iri hammadde kaynaklarına rastlanılmaması olduğu ileri sürülmüştür. Yarımurgaz bulguları, hammadde kökenli bu varsayımın geçerliliği konusunda kuşku doğurmuştur. Yukarıda değinildiği gibi, Yarımurgaz'da 17 cm boyunda çekirdeklerin bulunması, istenildiği takdirde gerek Acheul ve gerekse Levallois tekniklerinin burada rahatlıkla gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Kanımızca, bu eksikliğin (!) ardında bazı belirgin istemlerin bulunması ve bunlara bağlı olarak da farklı teknolojilerin uygulanmış olması akla daha yakın gelmektedir.

Yarımurgaz verilerinin *tarihlendirilmesinde çeşitli arkeometrik yöntemler* uygulanmış ve bu konuda ilk sonuçlar elde edilmiştir. Bunlardan 230 TH/234 U yöntemi, eldeki uygun malzemenin pek fazla olmayışı nedeniyle hayli zor olmuştur. Tek örneğin daima şüphe ile karşılanması gerektiğinin bilincinde olmamıza rağmen, travertenlere bağlı bir U-serisinin 156 ± 20 — 40 ka sonucunu verdiğini belirtmede de yarar görüyoruz.

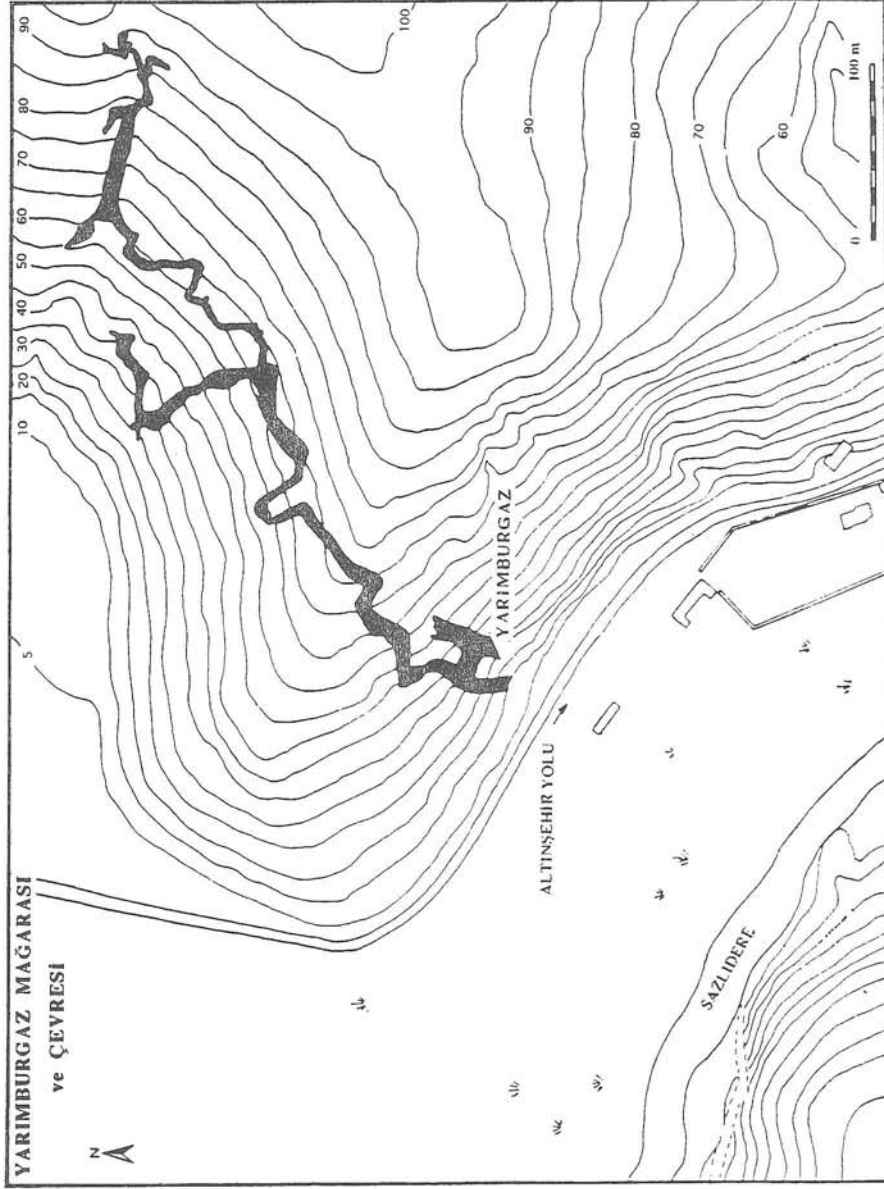
Tümü Alt Paleolitik Çağ endüstrisinin elde edildiği kültür tabakasından sağlanan birkaç *Ursus deningeri* dişine ESR (*Electron Spin Resonance*) tarihleme yöntemi uygulanmış ve doğrusal

alım (*linear uptake/LU*) kabul edildiğinde ortalama $200 - 220 \pm 20-30$ ka gibi bir tarih elde edilmiştir (*Isotope Stage 7*). Şayet yakın dönem alımı (*recent uptake/RU*) varsayılacak olursa, o zaman konu edilen tabakanın yaşı $270-390 \pm 40 - 60$ ka olarak kabul edilebilir (*Isotope Stage 8-10*). Elde edilen bu son tarihin ise, tarihleme örneklerinin fiilen uygulandığı *Ursus deningeri*'nin Avrupa'nın diğer yerlerinden bilinen yaşı ile genel bir uyum içinde olduğu görülür.

Eldeki tüm veriler bir araya getirilip, değerlendirildiğinde Yarımurgaz kültür tabakasının Orta Pleistosen'in ortalarında, uzun sayılabilecek bir zaman süreci boyunca, aynı genel kültür çerçevesine mensup fosil insanlarca (*Homo erectus?*) oluşturulduğu ve mevcut endüstrinin Anadolu'daki çağdaşlarından ziyade Avrupa örneklerine benzediği söylenebilir. Yarımurgaz, bugün için ülkemizde arkeometrik yöntemlerle tarihlemesi gerçekleştirilmiş olan en eski yerleşim yeridir.*

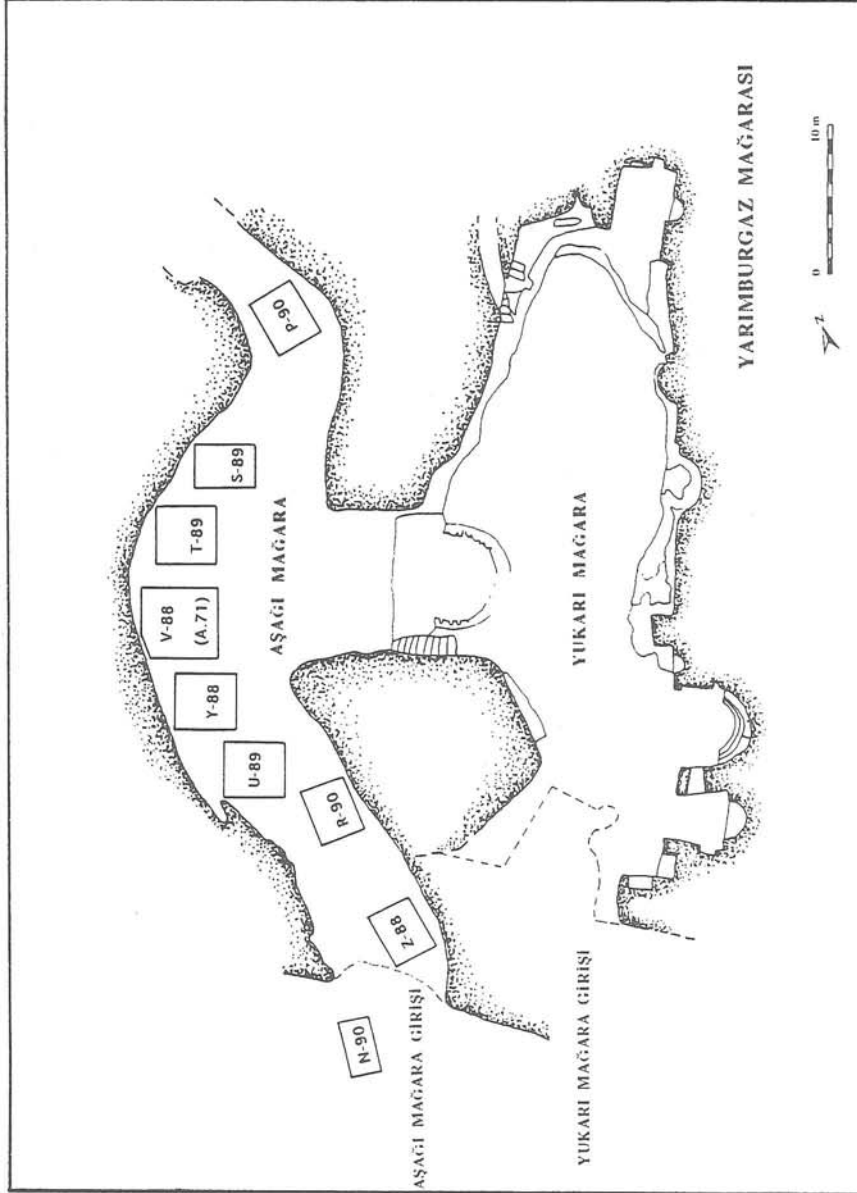
---

* İstanbul
Nisan 1995

Şekil 1

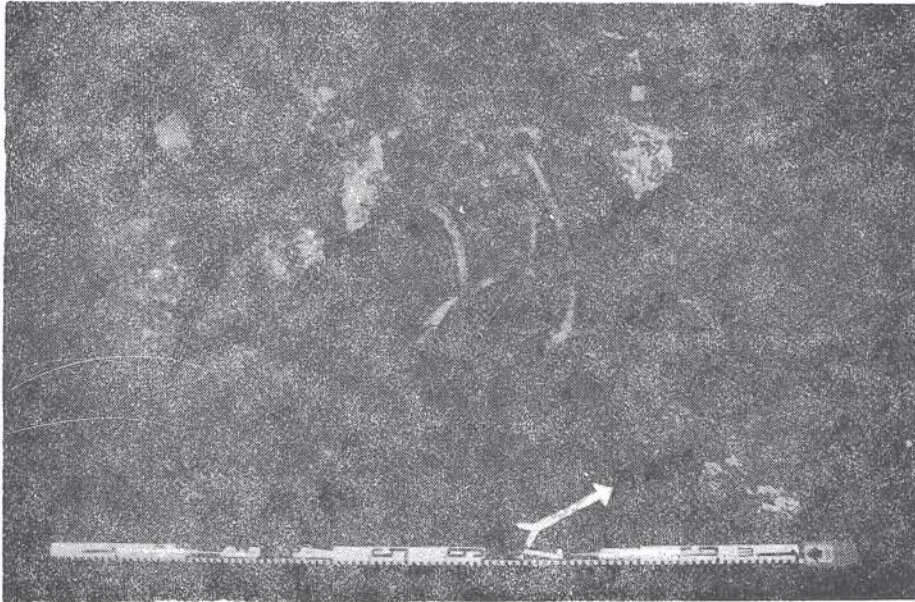

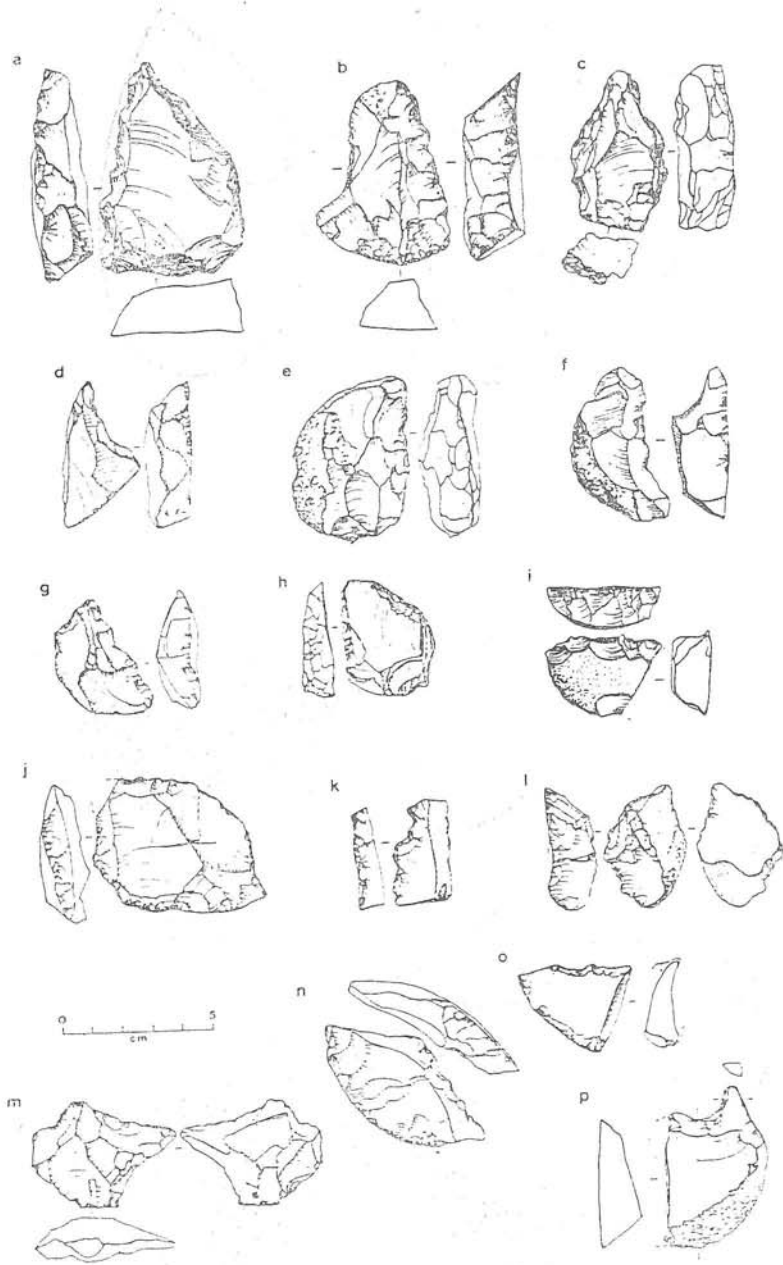
Şekil 2

Şekil 3

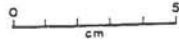
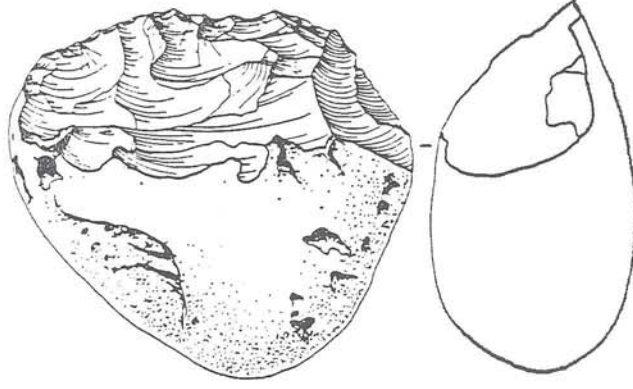

Şekil 4

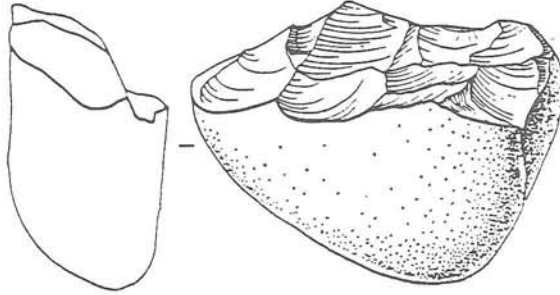

Şekil 5

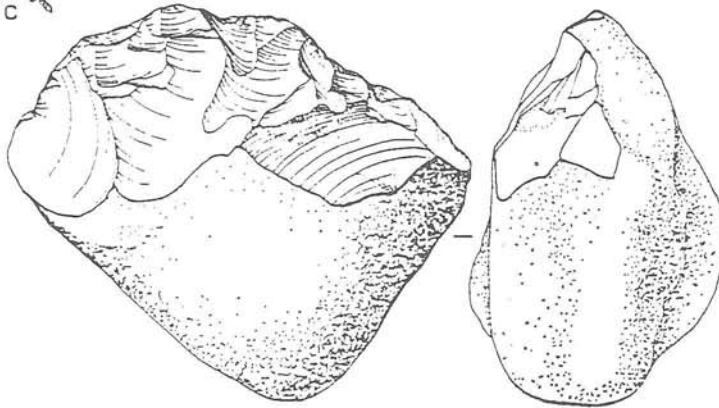
a

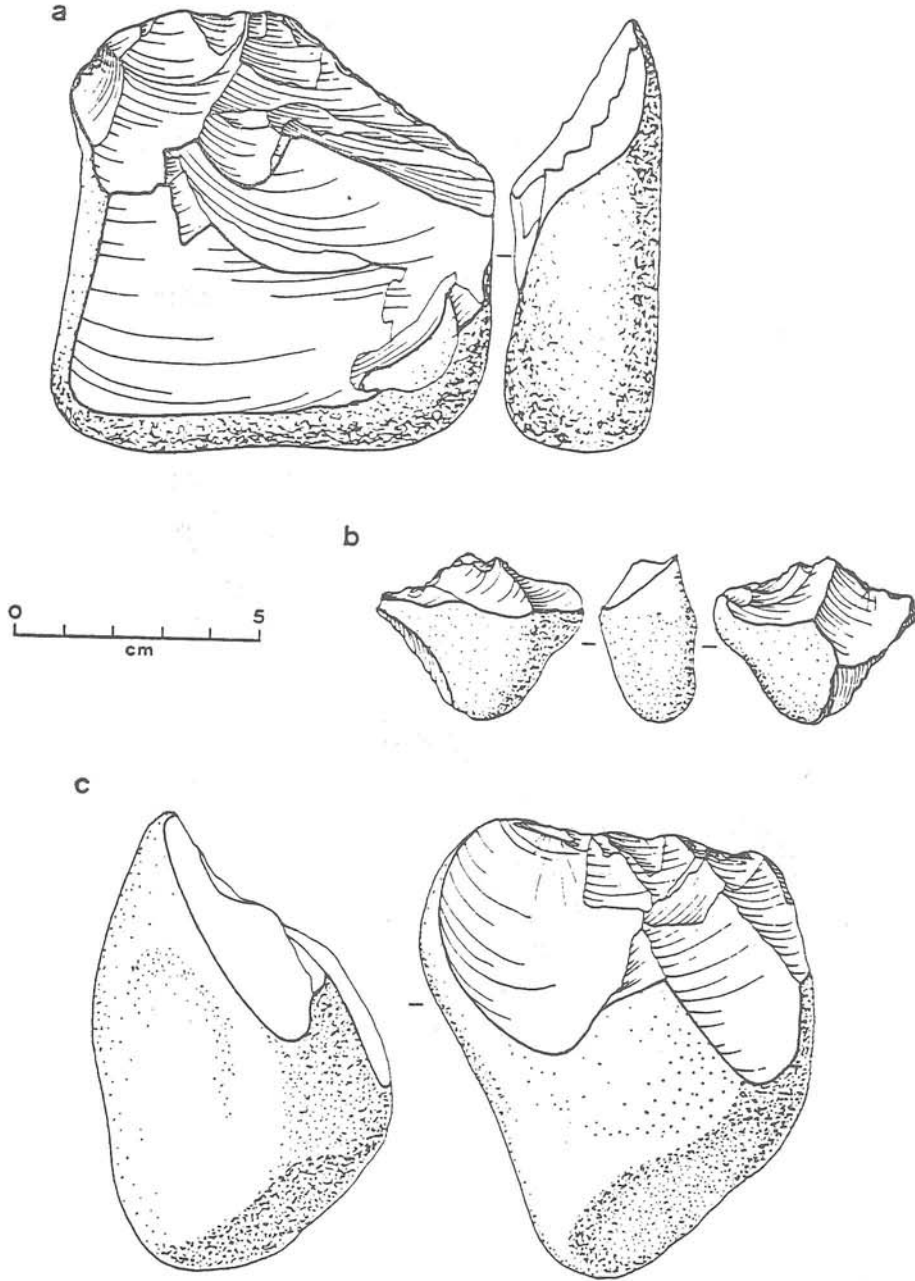
b

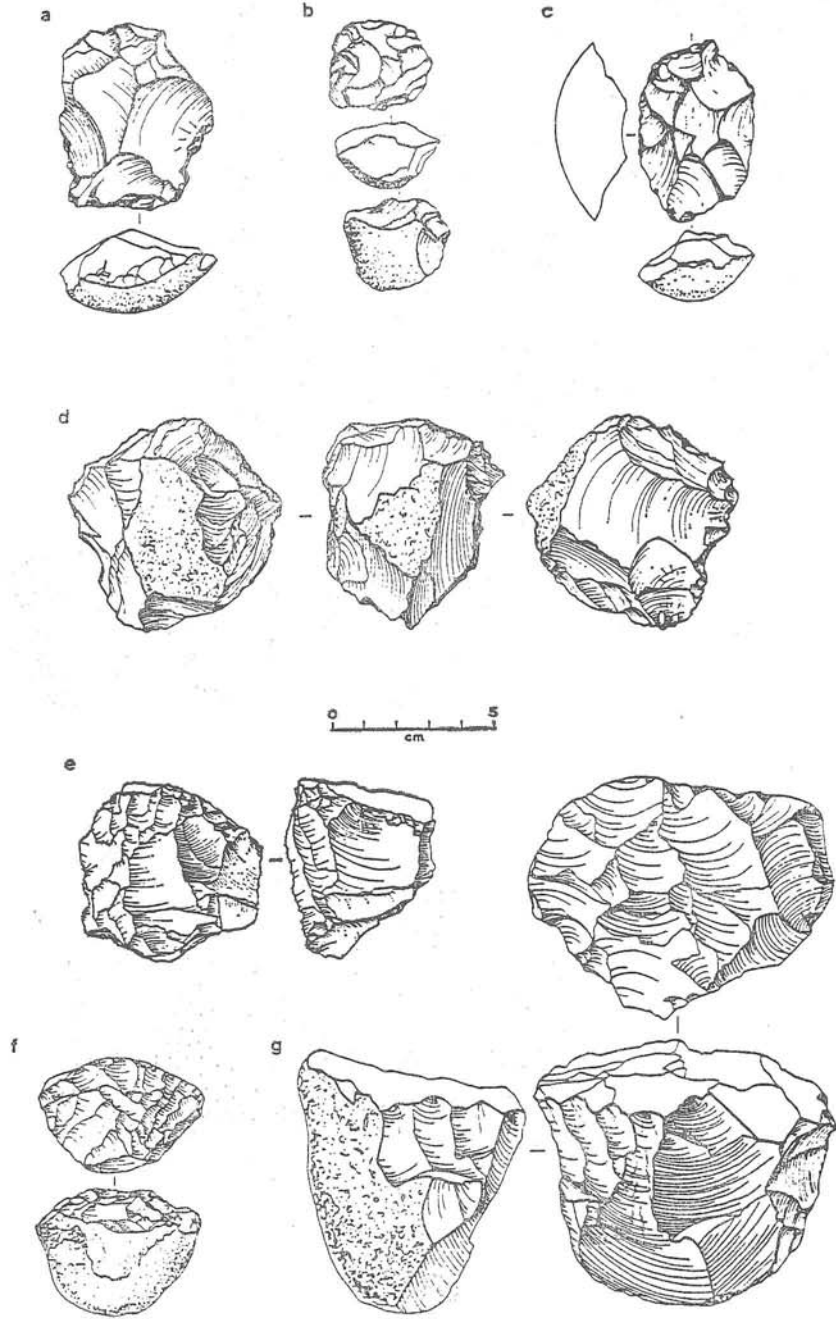
c

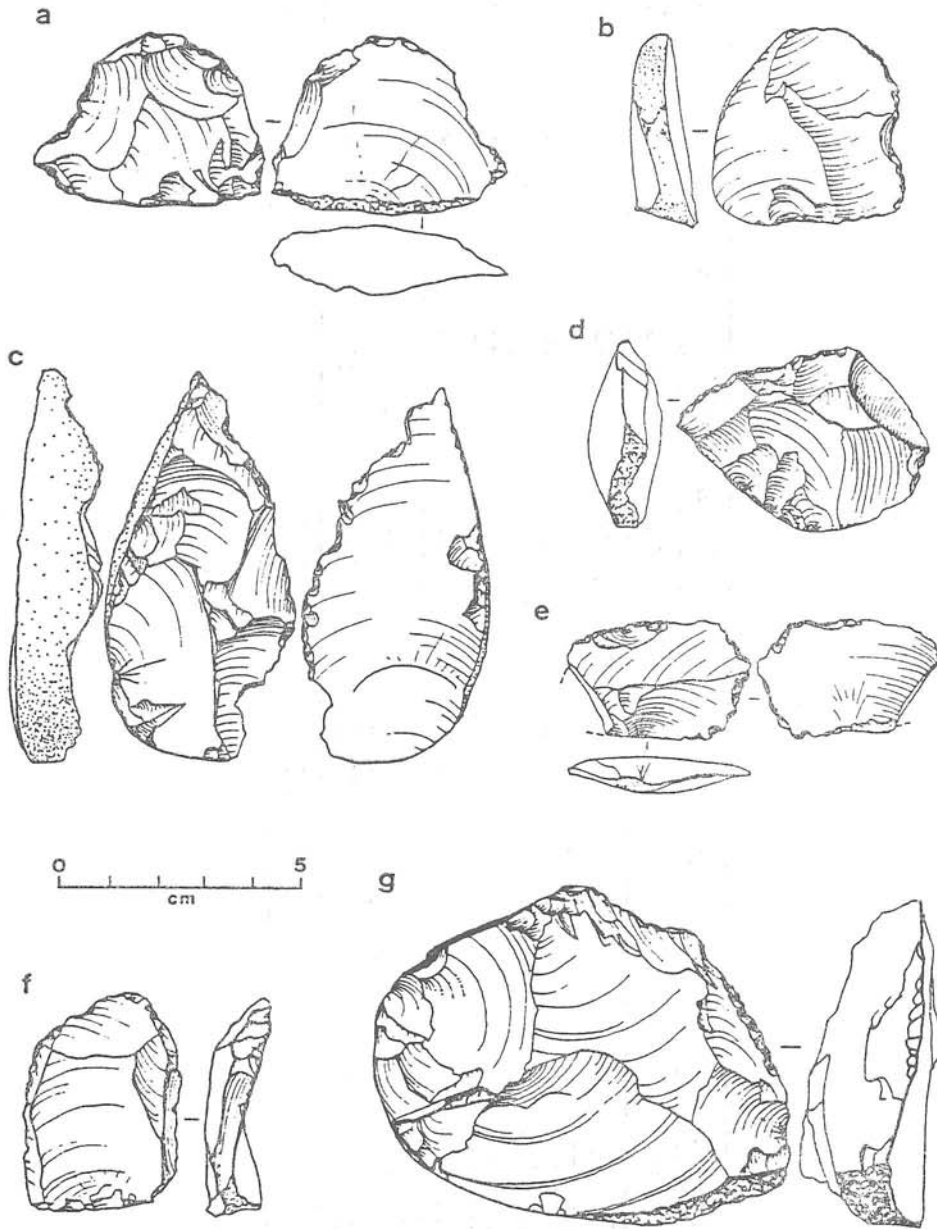
Şekil 6

Şekil 7

Şekil 8

Şekil 9

ALET TÜRLERİ	ÇAKMAKTAŞI	KUARTZ	KUARTZİT	DİĞER	TOPLAM
ÇEKİRDEKLER	60	41	35	3	139
ÇEKİRDEK ALETLER	10	5	48	1	64
YONGA ALETLER (düzeltili)	398	94	40	6	538
TÜM YONGALAR	147	22	32	12	213
KIRIK YONGALAR	111	16	20	6	153
ATIKLAR	373	119	62	13	567
TOPLAM	1099	297	237	41	1674
YÜZDE	% 65.7	% 17.7	% 14.2	% 2.4	% 100

Şekil 10

YARIMBURGAZ BULGULARI VE PALEOLİTİK ÇAĞ TAŞ ALETLERİNİN OLASI KULLANIMLARI

	DAL KESME	AZAC İŞEME	POST YÜZME	KÜÇÜK HAYVANLARI PARÇALAMA	BÜYÜK HAYVANLARI PARÇALAMA	İŞLEMLERİNİN ÖZETİ
KÜÇÜK YONGALAR VE YONGA PARÇALARI	—	+	+	+	+	Bütün kesme ve sıyrma işlemleri için mükemmel. Göz izleyen işler için ise kullanışsız.
İNİ YONGA KAZITICILARI	—	+	+	+	+	Çeşitli sıyrma işleri ve özellikle ağaç işçiliği için en iyisi.
ÇEKİRDEK KAZITICILAR	+	+	—	—	!	Özellikle rendeleme türü işler için çok uygun.
ŞATIRLAR (± 300 GR)	+	!	—	—	!	Dalları kırılmada işe yarıyor ve/veya dal kesiminde fazla yararlı değil.
KIYICI ŞATIRLAR	+	+	+	+	+	Dalların kesimi ve yarımlanmasında, özellikle in hayvanların parçalarına ayırılmasında çok işlevsel.
EL BAĞTALARI	+	!	+	+	+	İri hayvanların parçalanması, dalların yarılmaması ve postların kesiminde yararlı.

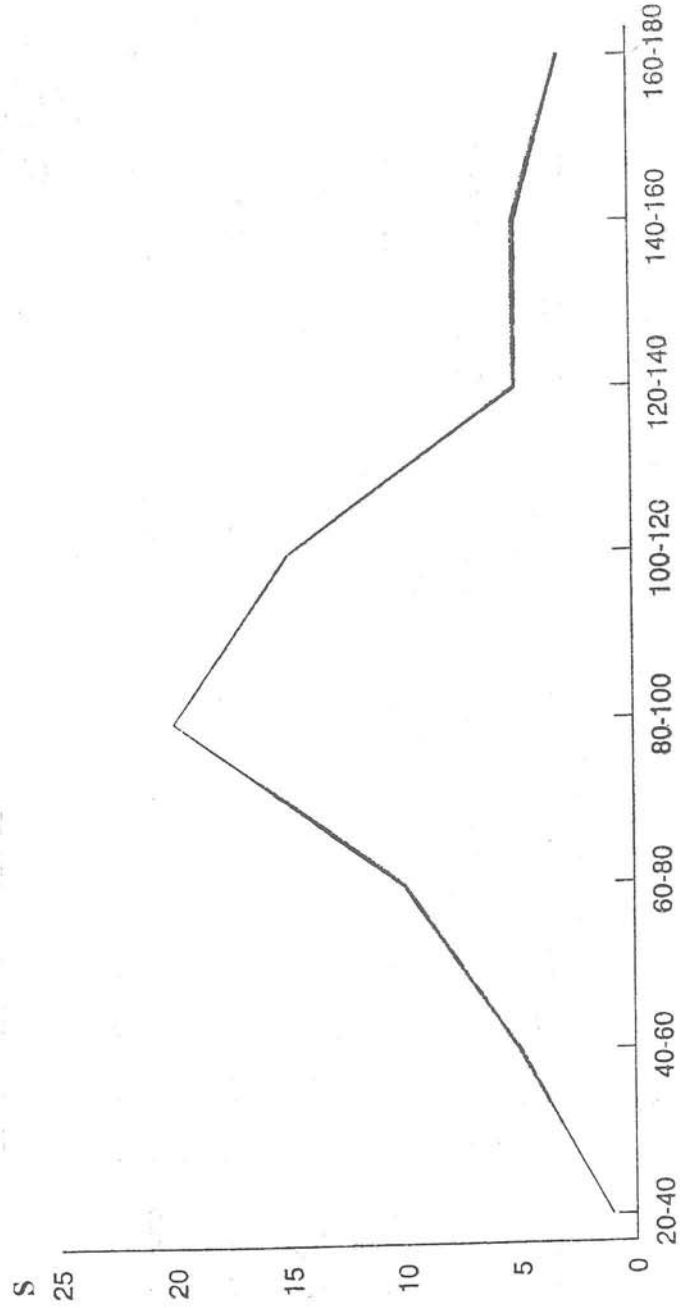
— : İşe yaramıyor
+ : Olası, ancak pratik değil
++ : İşe yarıyor, ancak en iyisi değil
+++ : En iyisi
! : Yarar derecesi eldeki örnekten ömneçe değişiyor

YARIMBURGAZ

Şekil 11

**YARIMBURGAZ
SATIR / KIYICI SATIR**

Boysal değişim

Ölçüler mm olarak verilmiştir.

Şekil 12